

ROVINA POROVNANIA

Sartre a Levinas

RÓBERT KARUL, Filozofický ústav SAV, Bratislava

KARUL, R.: The Ground of Comparison: Sartre and Levinas
FILOZOFIA 60, 2005, No 5, p. 334

The paper tries to find a ground, on which Sartre's and Levinas' philosophies could be meaningfully compared. The author sees it in the span between *the I* and *the Other*. In contrast to Levinas' philosophy, where *the Other* is predominant, in Sartre's philosophy the priority is with *the I*. The author looks for how to shift the contrary pole in each of these philosophies: how to stress the roles of *the Other* in Sartre and *the I* in Levinas. Thus he thinks to have reached a considerably balanced relationships between *the I* and *the Other* in both authors.

„... nie je to také jednoduché.“ ([1], 31)

Porovnávať filozofie J.-P. Sartra a E. Levinasa nie je jednoduchá úloha. Akt porovnávania, to, že sa niekto podujme porovnávať tieto filozofie, je problémom samotným. Prečo porovnávať veci tak odlišné, až sú v protiklade alebo – a to by bolo horšie – ktoré takmer nesúvisia? Urobiť ďalšie „školské cvičenie“? ([2], 268) Presunúť cieľ Levinasovej zásadnej kritiky ontológie z Heideggera na Sartra, nájsť nakoniec nejaké spoločné črty na pozadí hlbokaj odlišnosti...?

Vodidlom pri hľadaní roviny, poskytujúcej základ porovnania, ktoré by bolo zaujímavé, nám bude Levinasova veta „... nie je to také jednoduché.“ ([1], 31) Konštatovanie, ktoré nasleduje a predchádza analýzy, zhodujúce sa v mnohom s myslením J.-P. Sartra,¹ analýzy autonómneho rozumu a rozhodovania. Sartre by podľa toho povedal niečo, čo je tak, ako to povedal, len to nie je také jednoduché, treba to o niečo obohatiť. Spôsob obohatenia sa tu pokúsime predviesť. Rovina porovnania bude rovinou prevzatia a zahrnutia jedného druhým a čiastočne i druhého prvým.

Nami navrhovaná rovina, ktorej podnetom je nielen táto Levinasova indícia, ale sledovanie štruktúry problematiky *ja a druhého* u Levinasa, nie je jedinou možnou, prejdeme aj skúmaniami autorov J.-P. Chrétiena, D. Smrekovej, S. Habiba a C. Chalirovej.

J.-L. Chrétien nachádza možnú rovinu porovnania v radikálnom uchopení zodpovednosti a príbuzných pojmov u oboch autorov. Ich premýšľanie o transcencii

¹ Prvým dôkladnejším stretnutím s myslením J.-P. Sartra bola pre nás monografia D. Smrekovej *Zbohom Sartrovi?* [3]. V predkladanom texte budeme dávať do súvisu s Levinasom predovšetkým myslenie obsiahnuté v Sartrovom *L'être et le néant* (Bytie a ničota) [4].

druhého a zodpovednosti sa vyznačuje pozoruhodnou *konvergenciou* a tesnou *blízkosťou* ([2], 268).² Zverujeme teda vytvorenie roviny porovnania konvergencií a blízkosti.

Absolútnosť transcencie *druhého* obaja autori chápu v tom zmysle, že „stretnutie druhého sa neodohráva vo svete a vystavuje ma niečomu, čo je celkom inakšie ako svet“ ([2], 268). Sartrove analýzy *druhého* obsahujú podobné idey ako Levinasove, *druhý* nie je daný prostredníctvom reprezentácie ([4], 309),³ *druhý* nie je objektom ([4], 327), patrí do „dimenzie ne-odhaľovaného“ ([4], 327), „vzťah, ktorým som viazaný k druhému, nie je vonkajším vzťahom vo vnútri sveta, ale v pohľade *druhého* konkrétne zakúšam, že jestvuje nejaké mimo sveta“ ([4], 328 – 329). Levinas použije v knihe *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence* (Inak než byť čiže mimo diania bytia) na vyjadrenie tohto „mimo“ (*au-delà*) sveta upresnenie, že ide o „mimo“ aj s časovým určením, a nazýva ho i „spred“ (*en deçà*) sveta (pozri [2], 269). *Druhý* vchádza do vzťahu so mnou pred tým, ako vchádzam do vzťahu so svetom, v ktorom jedine má zmysel hovoriť o prítomnom okamihu, o terajšku (podľa Levinasa sú to vnútrosvetské významy), *druhý* sa ma týka spred možnosti uchopiť prítomnosť, z akéhosi „skôr“, ktoré nikdy nebolo „teraz“.

Transcendencia *druhého* je poznačená jeho exterioritou, ktorá sa na strane „ja“ stáva vystavenosťou druhému. Absolútna vystavenosť *ja* čiže exteriorita druhého. *Druhý* prichádza ku mne zvonka, som ním „zameraný“ a v tomto zameraní pasívny, „ja“ zachytené *druhým*. U Levinasa mlkvou rečou tváre, u Sartra očami, pohľadom *druhého*. A aby bola blízkosť medzi autormi ešte citeľnejšia, aby *druhý* – jeho tvár – nebol redukovaný na oči, u Sartra oči len zastupujú samotného *druhého*: „To, čo sa na mňa pozerá, nie sú nikdy oči, je to druhý ako subjekt.“ ([5], 88)

„Hoci z toho odvodzujú odlišné závery, Sartre a Levinas chápu rovnakým spôsobom absolútny, totálny charakter našej zodpovednosti, zodpovednosti, ktorá je bezmedzná a bezmerná.“ ([2], 269) Sartre píše: „Zodpovednosť bytia-pre-seba⁴ je drvivá, pretože je tým, čo spôsobuje, že svet *je*.“ ([4], 639) Som počiatkom nielen zmyslu, ktorý vidím v jednotlivom súcne – vo mne, v dianí –, dávam istým spôsobom vzniknúť i samému bytiu sveta. Zdôrazňuje ťaživosť zodpovednosti, nemožno sa jej zbaviť, som „odsúdený na zodpovednosť“, ak parafrázujeme Sartrov výrok o odsúdenosti na slobodu, som to vždy ja, kto je zodpovedný: „Človek... nesie na svojich pleciach ťarchu celého sveta“ ([4], 639) „od okamihu môjho vynorenia sa do bytia nesiem ťarchu sveta celkom sám, nič a nikto mi nemôže pomôcť.“ ([4], 641) Levinas hovorí o zodpovednosti aj prostredníctvom pojmu svet, hoci uňho treba mať na pamäti silnú previazanosť tohto pojmu s pojmom *druhý*. Vynorenie sveta-univerza spája rovnako s *ja*. „Bytie sa zhlukuje do jednoty univerza tak, že spočíva na Ja-

² Kurzíva R. K.

³ Výber citácií v časti venovanej názoru J.-L. Chrétiena sme prevzali z jeho článku *La dette et l'élection* ([2], 268 – 269).

⁴ Čiže subjektu, „ja“ ako vedomia

samom,⁵ ktoré celé bytie *nesie*.“ ([6], 147, 152) Nesmiernu zodpovednosť, zodpovednosť za všetko a všetkých, zodpovednosť za svet, kladie na *ja*. „Ja-samo je *subjectum*: pod ťarchou univerza – zodpovedný za všetko.“ ([6], 147) „Som nosič sveta“ ([6], 152), „podopieram univerzum“ ([6], 194).

Treba dodať, že J.-L. Chrétiens zdôrazňuje zhody, aby sa na ne popri nezhodách nezabudlo. Chce docieľiť obraz nezhôd a zhôd, ktorý potom môže byť východiskom ďalšieho, vlastného skúmania. Týmto dodatkom sa však konzistencia roviny porovnania ako – zjednodušene povedané – „zhody“ rozpadá. Môžeme povedať, že ako obraz „zhody a nezhody“ vidí pomer týchto dvoch filozofov aj D. Smreková. D. Smreková skúma v článku *K dvom významom pojmu zodpovednosť* [7] popri inom pojme „zodpovednosti ako vzťahu garancie“ ([7], 626). Skúmanie tohto jednotlivého problému je spoločnou rovinou Sartra i Levinasa. Ukazuje sa, na výsledkoch štúdie D. Smrekovej, že práve pri premýšľaní jednotlivého problému môžeme využiť myslenie jedného i druhého. Nanucuje sa však pochybnosť, či „jednotlivý problém“ nie je vyjadrenie ukrývajúce vlastnú problematickosť. Jednotlivý problém je vlastne nezakotvený a len hľadá svoje zakotvenie v metafyzickej argumentácii. A sme znova pri otázke, ako sa môžu zmysluplne stretnúť metafyzické štruktúry/argumentácie Sartra a Levinasa.

Na úvodných stránkach svojej knihy o zodpovednosti u Sartra a Levinasa si S. Habib kladie obdobné otázky, aké sme položili v úvode tohto textu: „Aký zmysel môže mať porovnanie dvoch filozofov *a priori* tak odlišných, že temer neexistovali pokusy o ich konfrontáciu?“ ([5], 19) Snaží sa nájsť prístup, ktorý by zabezpečil, aby „sme nad vzťahom Sartra a Levinasa premýšľali plodne“ ([5], 20). Ukazuje sa mu, že by to malo byť porovnanie pojmu zodpovednosti u oboch autorov; zodpovednosti, ktorá u Sartra vyplýva z jeho ontológie a u Levinasa tvorí najnútornejší obsah etiky. Vedúcou myšlienkou porovnania, jeho rovinou má byť idea, že filozofické koncepcie, pojmové zreťazenia, ktoré ich vytvárajú, sú vzájomne vo vzťahu akéhosi symetrického prevrátenia, zrkadlového obrazu ([5], 25 – 26). Podľa Sartra sa najprv ustavuje *ja* a to sa potom ako slobodné stáva zodpovedným v pohybe slobody-zodpovednosti,⁶ u Levinasa *obrátene* zodpovednosť za druhého zakladá *ja-samo*. Sartra najprv vedie ontológia bytia-pre-seba, slobody a voľby k ponímaniu zodpovednosti ako zodpovednosti-za-seba (*responsabilité-pour-soi*) bytia-pre-seba, a len potom ako zodpovednosti-za-seba-za-druhého (*responsabilité-pour-soi-pour-autrui*), u Levinasa *obrátene* zodpovednosť prichádza ku mne hneď ako zodpovednosť-za-druhého, a len po istých peripetiách (objavenie sa tretieho) môže *ja* pomýšľať na starosť o seba ([5] 26).

Sartre je filozofom Toho-istého (bytia) čiže zodpovednosti za seba, Levinas je

⁵ Výrazom *ja-samo* prekladáme francúzske *le soi, le soi-même*, je to subjekt zodpovednosti.

⁶ U J.-P. Sartra zodpovednosť zo slobody vyplýva, som zodpovedný, lebo sa rozhodujem slobodne. Použili sme preto spojenie sloboda-zodpovednosť, s ktorým sme sa stretli u S. Habiba [5].

filozofom Iného-než-bytia čiže zodpovednosti za druhého. Pri skúmaní oboch autorov ich obrátené smerovanie nastoľuje dve otázky. Nedospieva filozofia Bytia-pre-seba naozaj k etickému uchopeniu Inakosti, iného človeka? A akú úlohu môže mať ešte sloboda u Levinasa, ak zodpovednosť za *druhého* ovplyvňuje ja-samo spred autonómie rozumu, ktorá jediná umožňuje slobodné rozhodnutie? S. Habib na adresu J.-P. Sartra hovorí: „Musíme si položiť otázku, či je možné prejsť od zodpovednosti-za-seba k zodpovednosti-za-druhého, v ktorej by druhý mal skutočné miesto.“ ([5], 68) A na adresu E. Levinasa smeruje otázka: „Je možná koexistencia medzi zodpovednosťou poňatou ako čistá zodpovednosť-za-druhého, t. j. v rámci ktorej jeden je v službe druhého, a slobodou?“ ([5], 137)

Je jasné, že *druhého* v tom zmysle, ako ho opisuje Levinas vo svojich prácach, u Sartra nenájdem. Napriek tomu budeme môcť hovoriť o presúvaní dôležitosti od pólu *ja* k pólu *druhého*. V *Bytí a ničote* je zodpovednosť zodpovednosťou za seba. Moje bytie-pre-seba – to sú akty rozhodnutia sa pre ten alebo onen modus bytia. Za modus bytia, ktorým sa stávam, ktorým sa stáva moje bytie-pre-seba, som zodpovedný zodpovednosťou, ktorá spája v sebe dva pohyby, zodpovednosť-za-seba pred sebou a zodpovednosť-za-seba pred druhými. Táto otvorenosť druhým ale nevyplýva nevyhnutne z ontologickej štruktúry bytia-pre-seba a faktickej, od bytia pre seba nezávislej danosti druhých. Akoby to bolo rozhodnutie bytia pre seba „byť zodpovedný pred druhými“ (lebo...). Zodpovednosť za seba pred druhými by bola teda založená zasa len na bytí-pre-seba. Vracala by dôležitosť udelenú *druhým* tomu, kto ju udeľuje, teda *ja* čiže bytiu-pre-seba. V zodpovednosti-za-seba pred druhými sme teda v posúvaní dôležitosti od *ja* k druhému človeku neuspeli. Posun, ktorý zaznamenávame v *Cahiers pour une morale* (Zošity o morálke), je závažnejší: „Treba, aby sme morálku prekročili k cieľu, ktorým nie je ona sama. Dať napíť smädnému nie preto, aby som dal napíť alebo aby som bol dobrý, ale aby sa uhasil smäd. Morálka sa ruší tým, že sa kladie, kladie sa tým, že sa ruší. Musí byť voľbou sveta, nie seba.“ ([10], 11)⁷ Prvotnosť seba je potlačená. Posunuli sme sa k pomyselnému strediu medzi *ja* a *ty*, k svetu, ba dočahujeme až k *druhému*. Prvotná je voľba sveta, odohrávajúca sa v istom sebazabudnutí *ja*. Posun, ktorého sme svedkami, vyplýva zo zdôraznenia predreflexívnosti rozhodujúceho sa subjektu, teda z maximálneho oslabenia vzťahu *ja* k sebe a zároveň z nového poňatia fakticity. Fakticita, v tomto prípade ponajprv fakticita sveta, nie je niečím, čo by v zásade nenechávalo na štruktúre *ja* stopy, k čomu by sa *ja* stavalo len ako k niečomu, čo treba prekonať. Toto kladenie sveta a *ja* naraz alebo akoby skoršie kladenie sveta ako *ja* sa stáva súčasťou ontologickej, metafyzickej štruktúry *ja*. Práve v tom, že *ja* už nie je „posadnuté“ sebou, ale svet je prvotnejší. Nech už je príklad s uhasením smädu náhodný či nie, rovnakú zmenu môžeme vidieť vo fakticite *druhého*, prichádzajúceho na pozadí sveta. Fakticita *druhého* je súčasťou sveta; ak sme povedali, že svet mal vplyv na formovanie *ja*, má ho aj *druhý* ako súčasť sveta.

Išlo o posun metafyzického primátu smerom k svetu a k *druhému* ako tomu, čo

⁷ Cit. podľa ([5], 156).

robí svet svetom. O *druhom* Sartre ďalej píše: „Nekončím tým, že mu prisúdím iný rozmer bytia, stávam sa okrem toho strážcom jeho konečnosti. Moja sloboda je pre túto konečnosť prístreším: som niekým, kto vidí jej chrbát a ochráni ju pred nebezpečenstvom, ktoré sama nevidí (bez zabudnutia na moje vlastné ciele...)“ ([10], 523-524)⁸ Postupujeme v smere *ja – svet – druhý*, *druhý* sa vymaňuje určeniu, ktorým sme ho pred chvíľou zaťažili, vymaňuje sa zo závislosti od sveta. Som útočiskom *druhého*, vidím jeho krehkosť. Zodpovednosť voči druhým uvoľnila miesto zodpovednosti za *druhého*. Zabudnutie seba v jeho najväčšej vypätosti nie je úplným sebazabudnutím, sebazabudnutím obetovania. Vzťah *ja a ty* u Sartra sa stáva v *Zožitoch o morálke* oproti *Bytiu a ničote* vyváženejším a vnucuje sa slovo premyslenejším, pretože menej jednostranným. Oproti konfliktu, do ktorého ústilo stretnutie bytia-pre-seba s druhým (bytím-pre-seba), otvára možnosť odlišných a mnohých modov koexistencie. Posilnenie *druhého*, akési pomyselné prevzatie a začlenenie Levinasa Sartrom, sme tak dovedli do konca.

Ak sme sa u Sartra posúvali od *ja* k *druhému*, pokúsime sa posunúť u Levinasa *obrátene* od zdôraznenia *druhého* k nárokom *ja*. Otázka, vystihujúca tento problém, znie Dochádza k zachovaniu idey slobody pod náporom takej zodpovednosti, akú ju pozná Levinas? „Dochádza k premene, premodelovaniu idey slobody prostredníctvom zodpovednosti jedného za druhého?“ ([5], 138) Sloboda absolútnej arbitrárnosti sa jej založením v bezvýhradnej zodpovednosti-za-druhého stáva slobodou zodpovednou. Temer všetky pojmové súčasti prechádzajú z pojmu zodpovednosti do pojmu slobody. Jediný rozdiel môžeme zaznamenať v tom, že zatiaľ čo nástojčivosť, prudkosť zodpovednosti-za-druhého bola afektivitou, sloboda je konaním, „urobiť-niečo-pre-druhého“ ([5], 153). Čítanie a konanie sa však v tomto kontexte nevyznačujú žiadnou vlastnosťou, ktorá by ich umožňovala odlišiť. Odlišenie zodpovednosti a slobody vychádza z chronológie Levinasovho textu, a nie z nevyhnutnej vnútornej chronológie. Zodpovednosť ako čítanie pracuje v lone slobody ako konania. Žiadny rozdiel úrovne, rádu medzi nimi nie je. Ako u Sartra sklzávala sloboda do zodpovednosti, aby vytvorila slobodu-zodpovednosť, tak môžeme povedať, že u Levinasa zodpovednosť sklzáva do slobody v pohybe zodpovednosti-slobody. Negatívne to môžeme vyjadriť takto: „Ospravedlnenie slobody [cez zodpovednosť], ktoré z nej robí konečnú slobodu, nie je prostým zúžením slobody,... ktoré by obmedzovalo chcieť vlastné tejto slobode, ale ide o obmedzenie môcť... v tom zmysle, že tvárou v tvár druhého už nemôžem môcť.“ ([5], 153) Vyjadrené pozitívne: „Byť slobodný, to znamená urobiť to, čo môžem urobiť jedine ja.“ ([5], 160) Posun od *druhého* k *ja* je zanedbateľný, temer žiadny, zodpovednosť-za-druhého úplne podmieňuje slobodu *ja* a tvorí jej základ. So S. Habibom sme sa nedokázali úplne zbaviť úplnej priority *druhého*.

Je vôbec možné, neopúšťajúc rámec Levinasovho myslenia, dospieť k ponímaniu *ja*, ktoré by z neho nerobilo spleť, uzol zodpovednosti za *druhého*, ktoré by mu ponechalo sféru patriacu výlučne *ja* ako *ja*, a tým by zhodnotilo Sartrove intuít-

⁸ Cit. podľa ([5], 157).

cie? C. Chalierová sa nám v kapitole *La cité humaine* (Ľudské spoločenstvo) z knihy *Lévinas: l'utopie de l'humain*⁹ ukazuje možnosť, ako opúšťať oblasť iného-než-bytia, v ktorom sa odohráva zodpovednosť za *druhého* (oblasť toho, čo je dobré), a dospieť do oblasti odlišnej bez toho, aby sme skĺzli do oblasti bytia, kde sa odohráva pretrvávanie v bytí spojené s vražedným egoizmom (oblasť toho, čo je zlé). Pozrime sa, aké sú podmienky opustenia oblasti dobra a dosiahnutia oblasti, ktorá je dobrá iným spôsobom. V nesmiernej, nekonečnej zodpovednosti jedného za druhého sa ukrýva jeden problém. „Druhý nie je vo vzťahu ku mne nikdy sám, musím zodpovedať aj za tretieho, ktorý je „vedľa“ neho. Musím ich navzájom porovnávať a posudzovať ich, pýtať sa, ktorý z nich má prednosť a čím je druhý pre tretieho; ak zistím, že treba, musím tretieho brániť.“ [8], 110) Nekonečná naliehavosť zodpovednosti za *druhého* sa v prítomnosti tretieho dopĺňa (nemožným) doplnkom ďalšej nekonečnosti ďalšej zodpovednosti. (Nemožné) doplnenie nekonečna nekonečnom však neústi do nezvládnuteľného zmätku a rozštiepenia levinasovského subjektu zvnútra. Poriadok zodpovednosti sa mení na poriadok spravodlivosti. Na miesto naliehavej povinnosti s jej neodstrániteľným oneskorením v pomoci voči starnutiu/smrťi druhého človeka nastupuje schopnosť porovnávať, posudzovať, uvažovať. Duchovnosť lásky, zodpovednosti prenecháva hlavné slovo duchovnosti vedenia a pravdy ([8], 122). Partikulárnosť vlastná vzťahu k *druhému* prenecháva slovo univerzálnosti vlastnej vzťahu k druhým ([8], 122). „Logos je nepostrádateľný, ak chceme prekonať partikulárne, ak chceme argumentovať, zvažovať, pomeriavať, porovnávať.“ ([9], 37; [8], 122) C. Chalierová otvára takto schopnosti *ja*, ktoré boli zatlačené zodpovednosťou-zadruhého, zodpovednosťou spreď teraz odomknutého vedomia a vedenia. Otvára preň novú dimenziu času, nedostatok času omeškania zatlačoval až doteraz dimenziu premýšľania, dožadujúceho sa potrebného času. Napriek týmto posunom, napriek týmto otvoreniam sa pozícia *ja* v zásade nemení. Spravodlivosť je živená a oživovaná zodpovednosťou. *Ja* je v službe *druhého* (a tretieho), „šedivie v jeho službách“.

Vydajme sa ešte raz na cestu zo „spreď vedenia a vedomia“, absolvovanú s C. Chalierovou. Sledujúc šľapaje otláčené na mieste textu nazvanom *Du Dire au Dit ou la Sagesse du Désir* (*Od hovorenia k hovorenému čiže múdrosť lásky*) ([6], 195 – 207). Predtým vykreslíme znova obrysy roviny porovnania, či lepšie povedané roviny stretnutia Sartrovho a Levinasovho myslenia. Levinasovo „Nie je to také jednoduché“ neznamená popretie, ale prevzatie, začlenenie a obohatenie myslenia J.-P. Sartra.¹⁰ Inak povedané, ide o zhodnocovanie pojmu *ja* popri pojme *druhý* – iného zhodnocovania ako všadeprítomnej a vždyprítomnej závislosti *ja* od *druhého*. Levinas v tejto podkapitole zamýšľa ukázať miesto pochopenia bytia v myslení, ktoré myslí to, čo je mimo bytia ([6], 199). Uvedomením si *tretieho*, ktorý je vždy prítomný v mojom pomere k *druhému*, sa zmení metafyzická štruktúra *ja*. Obsedantná blízkosť *druhého*

⁹ Niektoré idey tejto knihy obsahuje v skrátenej verzii práca C. Chalierovej *O filozofii Emmanuela Lévinasa* [9].

¹⁰ A aj myslenia E. Husserla, dokonca i myslenia M. Heideggera. Tieto tvrdenia by si vyžadovali upresnenia, ktoré presahujú rozsah tejto úvahy.

je uvoľnená, *druhý* i *tretí* sú od *ja* oddialení ([6], 200). Formuje sa vedomie a v odstupe pred ním priestor jemu prislúchajúceho myslenia, ktorý umožňuje porovnanie, koexistenciu, súčasnosť, zhlukovanie, poriadok, tematizáciu, viditeľnosť ([6], 200).¹¹ Vedomie sa objavuje rovnako ako v texte C. Chalierovej. C. Chalierová sa zastavuje pri rovnosti druhých, ktorú zabezpečuje toto vedomie. Levinas pokračuje a odhaľuje svoju rovnosť s druhými. Odhalenie je neustále jasnejšie: „... subjekt neporovnateľný s *druhým*, ja som iným braný ako ostatní, t. j. 'pre mňa'.“ ([6], 201) Ja ako neporovnateľný, ako ten, čo má vždy povinnosti a nikdy práva, môžem byť považovaný za rovného s inými, ale len iným, ja sám sa za takého považovať podľa doslovného významu vety nemôžem. Levinas označuje vzťah k druhému ako anarchický.¹² A tvrdenie, že s vynorením vedomia (na požiadavku spravodlivosti) dochádza k zastaveniu môjho an-archického vzťahu ([6], 201), umožňuje očakávať prehlbenie prvej formulácie. „Ale spravodlivosť sa môže ustanoviť len vtedy, ak ja... sa môžem urobiť druhým, takým, akí sú ostatní.“ ([6], 204 – 205) Postavenie *ja* sa posilňuje, získava s vedomím možnosť reflexie seba samého, schopnosť uchopiť bytie a jeho možnosti, rozhodnúť sa pre niektoré a vytvárať bytie seba, sveta a azda i druhého. Navzdory tomu máme pred sebou *ja* v akejsi oslabenej podobe: *Ja* je ako *druhý* – dospeli sme k stavu vyváženosti, keď *ja* získava interioritu, ale v istom zmysle odosobnenú, v odstupe, *ja* je pochopiteľné samým sebou len ako *druhý*. Oslabené *ja*, ale stále *ja*: „... zmena ja na takého, „ako sú ostatní“, o ktorého je dôležité sa starať a opatrit' ho... Môj osud je dôležitý.“ ([6], 205)

Napriek oslabenej forme *ja* – oslabenie sme nedokázali zrušiť ani silným interpretačným tlakom na Levinasov text – sme dospeli k *ja*, ktoré má znaky poznávajúceho a konajúceho *ja*, v hrubých rysoch blízkeho Sartrovej koncepcii *ja* (bytiu-pre-seba). Levinas akoby sartróvské *ja* prevzal, oslabil a podmienil, založil v niečom, čo sa *ja* vymyká (všetko to je obohatením, ktoré sme chceli rozpoznať). Založil ho v prvotnej blízkosti druhého človeka. Založením však *ja* nezbavil jeho klasických atribútov.

Ja žije v oblasti spravodlivosti – vedomia, lebo sme mnohí. To, že sme mnohí, však začína vo vzťahu *ja* – *druhý*. Preto je vedomie, ostávajúc vedomím, neustále naštrbované blízkosťou *druhého* v jeho obnaženosti, krehkosti a blížiacej sa smrti. Zastavený an-archický vzťah k *druhému* sa znova spúšťa, aby sa zas zastavil – a tak to pokračuje do konca môjho času.

Rovinou stretnutí oboch filozofov bol teda priestor tvorený rozpätím *ja* – *druhý*. Sartra sme ukázali v jeho podobe posunutej k *druhému*, Levinasa v jeho podobe posunutej k *ja*. Dosiahnuté podoby boli vyvázenejšie, ako by sme boli na počiatku čakali. Išlo o interpretačný posun, ktorý by sme mohli ponímať ako vzájomnú inšpiráciu autorov.

¹¹ Všetky vymenované charakteristiky sa týkajú zmyslu, ktorý sa intencionálnym vedomím vykrajuje z diania bytia.

¹² An-archický znamená bez pôvodu – bez pôvodu či zrodu vo vedomí, v pochopení bytia.

- [1] LEVINAS, E.: *Liberté et commandement*. Montpellier, Fata morgana 1994.
- [2] CHRÉTIEN, J.-L.: „La dette et l'élection.“ In: Chaliier, C. – Abensour, M. (ed.): *Cahier de l'Herne – Emmanuel Lévinas*. Paris, L'Herne (Le livre de poche) 1993, s. 257 – 277
- [3] SMREKOVÁ, D.: *Zbohom Sartrovi?* Bratislava, IRIS 1996.
- [4] SARTRE, J.-P.: *L'être et le néant: essai d'ontologie phénoménologique*. Paris, Gallimard 1964.
- [5] HABIB, S.: *La responsabilité chez Sartre et Lévinas*. Paris, L'Harmattan 1998.
- [6] LEVINAS, E.: *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*. La Haye, Martinus Nijhoff 1974.
- [7] SMREKOVÁ, D.: „K dvom významom pojmu zodpovednosť.“ In: *Filozofia* 8/2000, s. 620 – 631.
- [8] CHALIER, C.: *Lévinas: l'utopie de l'humain*. Paris, Albin Michel 1993.
- [9] CHALIER, C.: *O filozofii Emmanuela Lévinase*. Praha, Ježek 1993.
- [10] SARTRE, J.-P.: *Cahiers pour une morale*. Paris, Gallimard 1983.

Príspevok vnikol vo Filozofickom ústave SAV a je súčasťou grantového projektu č. 2/3016/23.

Mgr. Róbert Karul, PhD.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR
E-mail: filorobo@savba.sk